

Percentageregeling beeldende kunst bij rijksgebouwen

Beschrijving van de regeling en de procedure voor de realisatie van beeldende kunst bij
rijksgebouwen

*Uitgave: Versie 1.0
Den Haag, 16 augustus 2004*

Uitgave: Versie 1.0, 16 augustus 2004
Auteur: Bob van der Kamp

Inhoudsopgave

Inleiding	4
De percentageregeling	5
Reikwijdte.....	5
Kunstabudget.....	6
Honorarium en uitvoeringskosten.....	7
Taken en verantwoordelijkheden	8
Procesbeschrijving	10
Initiatief- en definitiefase.....	10
Realisatiefase.....	12
Beheerfase.....	16
Verbouw en afstoten van gebouwen	17
Verplaatsen en bewerken van kunstwerken.....	17
Afstoten van kunstwerken.....	18
Bijlagen	19
Kunstabudget en honorarium.....	19
BTW-tarieven.....	20
Betalingstermijnen.....	22
Auteursrecht.....	23
Definities	25
Literatuurverwijzing	26

Inleiding

In 1951 werd op initiatief van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (OK&W) door de ministerraad als onderdeel van het rijksbeleid voor cultuur de kern van de huidige percentageregeling voor gebouwen in beheer van de Rijksgebouwendienst vastgesteld. De eigenlijke tekst van het besluit is zeer summier en op enkele punten minder duidelijk; na enige jaren bleek de regeling ook niet goed aan te sluiten bij de wensen die speelden in de maatschappij en bij de ambtelijke cultuurwereld. Vanaf het begin speelde de Rijksbouwmeester een centrale rol bij de uitvoering.

De Rijksoverheid preciseerde en actualiseerde de regeling voor de eerste keer in 1963 via de officiële brochure *Decoratieve aankleding van rijksgebouwen en scholen* (uitgave ministerie van OK&W). Maar in de roerige jaren '60 groeide de kritiek op omvang, inhoud en uitvoering van de regeling. In 1974 werd hierop door de Raad van Cultuur voor de minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) *het Rapport van de studiecommissie Percentageregelingen* opgesteld. Als vervolg daarop werd door de minister de *Werkgroep Beeldende Kunst Rijksgebouwen* in het leven geroepen ('*Commissie Gruijters*'), die in 1977 de *Nota Kunst bij Rijksgebouwen* presenteerde. De minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, waaronder de Rijksgebouwendienst ressorteerde, nam het merendeel van de aanbevelingen van beide stukken over en besloot - op hoofdlijnen - het volgende: de toepassing van de Rijksregeling werd verbreed, zodat in principe bij alle projecten van de Rijksgebouwendienst voor bouw en renovatie de regeling geldend werd. Ook werd een glijdende schaal van percentages voor de bepaling van het kunstbudget geïntroduceerd, afhankelijk van de totale bouwsom.

Verder werden toepassing en beleid inhoudelijk mede toevertrouwd aan een rondom de Rijksbouwmeester geformeerde groep van Adviseurs Beeldende Kunst, die zelf als beeldend kunstenaar actief waren. Ten slotte diende er een documentatiebestand bijgehouden te worden en zou de Rijksgebouwendienst regelmatig informatie over de gerealiseerde projecten openbaar maken. Op enige details na is de nieuwe opzet van de Rijksregeling die de ministers verantwoordelijk voor Cultuur en voor Rijksgebouwen circa 25 jaar geleden opstelden tot op heden bewaard gebleven. In het *Besluit Rijksgebouwendienst 1999* is ook nog eens duidelijk geformuleerd dat bij de Rijksgebouwendienst de taak ligt van *de bevordering en bewaking van de kwaliteit van de (...) beeldende kunst bij het tot stand brengen, het wijzigen en het beheren van de gebouwen, werken en terreinen waarover de zorg van de Dienst zich uitstrekt* (art.3 sub g).

De uitwerking van de *Percentageregeling* beschreven in dit handboek is het resultaat van een nota van de voormalige directie Advisering en Onderzoek van de Rijksgebouwendienst (DAO, HB/90, 109d.d. 25 april 1990) waarin aan het toen feitelijk als directieraad fungerende *Beleidsoverleg Rijksgebouwendienst* (BOR) een nieuwe systematiek werd voorgelegd voor uitvoering van de regeling binnen de Rijksgebouwendienst.

De percentageregeling

Reikwijdte

Gebouwen in eigendom van de Rijksgebouwendienst

De percentageregeling voor beeldende kunst bij rijksgebouwen in eigendom van de Rijksgebouwendienst geeft aan dat bij nieuwbouw, verbouw of renovatie van rijksgebouwen inclusief de inrichting van (bijbehorende) terreinen die in uitvoering worden opgenomen, kunst zal worden toegepast. De regeling wordt toegepast indien:

- de totale bouwsom => € 500.000,-.

Gebouwen ingehuurd door de Rijksgebouwendienst

Bij bouwprojecten waarbij de Rijksgebouwendienst niet het juridische eigendom heeft van het gebouw, maar het gebouw inhuurt (of indien er sprake is van huurkoop, operational en financial lease) ten behoeve van rijkshuisvesting, vindt alleen realisering van beeldende kunst plaats indien aan alle onderstaande voorwaarden is voldaan:

- de totale bouwsom => € 500.000,- , *en*
- de Rijksgebouwendienst is de grootste huurder van het gebouw, *en*
- de huursom => € 50.000,- , *en*
- de huurperiode => 10 jaar, *en*
- volgens programma van eisen van de Rijksgebouwendienst, *en*
- de Rijksbouwmeester adviseert over de architectkeuze.

Aan de eigenaar/verhuurder van het gebouw moet verplicht door de Rijksgebouwendienst tijdig gemeld worden, dat de te realiseren beeldende kunst onder de Auteurswet valt en derhalve na de huurperiode niet verplaatst, bewerkt of afgestoten kan worden zonder de instemming van de beeldend kunstenaar of diens erfgenamen en/of andere rechthebbenden. De toepassing van kunst bij ingehuurde gebouwen en terreinen kan daarom niet worden afgedwongen. Indien de eigenaar/verhuurder niet instemt met de toepassing van kunst, zal de Rijksgebouwendienst:

- overgaan tot de realisatie van autonome en niet plaatsgebonden kunst
- of
- overgaan tot de realisatie van tijdelijke kunst voor de maximale duur overeenkomstig het huurcontract; in beide gevallen dient een passage in het contract voor de uitvoeringsfase opgenomen te worden voor de niet plaatsgebondenheid en/of tijdelijkheid van het kunstwerk;
- of
- niet overgaan tot realisatie van kunst bij betreffende bouwprojecten; het kunstbudget zal in deze situatie vervallen en kan niet worden aangewend voor andere doeleinden!

Bij werkzaamheden van zuiver onderhoud vindt geen realisatie van beeldende kunst plaats.

*Bouwsom - Bouw- of aanlegkosten nieuwbouw, verbouw en/of renovatie **inclusief** gebouwinstallaties **exclusief** bedrijfsinstallaties en kantoorinterieur(niet gebouwgebonden)*

Voorwaarde: investering gebouwinstallaties < 50% van de bouwsom

Zie tevens voor de definitie van de bouwsom investeringskosten het blad MIR van de z.g. Rekenmethode voor Rijksgebouwen.

Kunstabudget

De omvang van het beschikbaar te stellen kunstbudget wordt berekend aan de hand van de bouwkosten. Grond- of aankoopkosten worden niet meegerekend. Het voor kunst bedoelde bedrag is opgenomen in de berekening van de huurlasten aan de huurder/gebruiker op basis van de investeringskosten. Het kunstbudget is daarmee onderdeel van het investeringsbudget.

Het kunstbudget wordt als volgt berekend:

- als bouwsom < € 500.000,- dan:
geen kunstbudget;
- als € 500.000,- <= bouwsom <= € 5.000.000,- dan:
kunstbudget = 2,0% * bouwsom;
- als € 5.000.000,- <= bouwsom <= € 7.500.000,- dan:
kunstbudget = € 100.000,- + 1,0% * (bouwsom – € 5.000.000,-);
- als bouwsom > € 7.500.000,- dan:
kunstbudget = € 125.000 + 0,5% * (bouwsom – € 7.500.000,-).

Bij het kunstbudget dat bij de bepaling van de bouwkosten wordt vastgesteld moet vervolgens het normale BTW-tarief (19%) worden geteld. In deze fase is nog onbekend of het lage dan wel het normale BTW-percentages zal worden toegepast.

Er is dus een directe relatie tussen de hoogte van de bouwsom en het kunstbudget. Indien op de investeringskosten moet worden bezuinigd kan een evenredige bezuiniging op het kunstbudget worden uitgevoerd, mits geen verplichtingen met derden zijn aangegaan. Meer dan evenredige bezuinigingen moeten schriftelijk worden aangevraagd bij de Rijksbouwmeester. Als de kosten stijgen moet het kunstbudget naar boven toe worden bijgesteld. Het kunstbudget maakt deel uit van de bouwsom en kan derhalve worden bijgesteld op basis van de aldaar toegepaste CBS-index, zoals gebruikelijk bij de bepaling van de bouwsom.

Het kunstbudget is niet bestemd voor het onderhoud van kunstwerken. Het algemene onderhoudsbudget voor gebouwen, werken en terreinen dat de directie Beheer jaarlijks ontvangt, is eveneens bestemd voor het onderhoud van kunstwerken. Bij onderhoudsgevoelige kunstwerken bepaalt de Rijksbouwmeester of een uitzondering op deze regel kan worden gemaakt. Het kunstbudget is bestemd voor het tot stand brengen van in de architectuur geïntegreerde, plaatsgebonden en/of autonome kunst.

Honorarium en uitvoeringskosten

Het kunstbudget wordt gesplitst in een honorarium en een deel voor de uitvoeringskosten. Door middel van het honorarium wordt de artistieke inhoudelijke bijdrage van de beeldend kunstenaar betaald. Daarnaast kan de kunstenaar zelf meewerken aan de uitvoering van het artistieke concept tot een feitelijke productie, het kunstwerk. Werkt de kunstenaar zelf mee aan de uitvoering, dan vallen de kosten voor deze arbeidsuren onder de uitvoeringskosten.

In het honorarium zijn de volgende bijkomende kosten opgenomen:

- reis- en verblijfkosten
- kosten voor modellen en maquettes
- teken- en lichtdrukken of andere reproductiekosten van de tekeningen.

De hoogte van het honorarium wordt bepaald aan de hand van een percentage van het kunstbudget. Als vuistregel geldt dat het honorarium maximaal ruim 30% deel uitmaakt van het totale kunstbudget. Naarmate het kunstbudget groter is, neemt het honorariumpercentage af.

Het honorarium valt vervolgens uiteen in drie delen:

- een gedeelte voor het voorlopig ontwerp (1/3 deel van het honorarium met een maximum van € 3.200,- (Landelijke Algemene Voorwaarden Kunstopdrachten, 2002));
- een gedeelte voor het definitieve ontwerp (2/3 deel van het totale honorarium minus het bedrag voor het voorlopig ontwerp);
- een gedeelte voor de vervaardiging van het kunstwerk zelf (restant van het honorarium).

Een relatief groot gedeelte van het totale honorarium is bestemd voor het definitieve ontwerp. Dit wordt als redelijk beschouwd, enerzijds omdat de belangrijkste creatieve prestaties nu eenmaal in de ontwerpfase worden geleverd, anderzijds omdat het de praktijk is dat het vaste bedrag dat doorgaans voor het voorlopig ontwerp wordt afgesproken aan de lage kant is.

Voorzover van toepassing worden onder uitvoeringskosten de volgende kosten verstaan:

- voorbereidingskosten met betrekking tot bijvoorbeeld de fundering, breekwerk, het aanbrengen van een ondergrond etc.;
- de arbeidskosten van de kunstenaar;
- de kosten die verband houden met het inschakelen van derden;
- materialen;
- transport;
- opslag;
- verzekeringskosten die direct te maken hebben met de totstandkoming van het kunstwerk, zoals een CAR-verzekering, transportverzekering, etc.;
- de huur van hulpmiddelen, zoals apparatuur;
- eventuele huurkosten met betrekking tot een tijdelijk atelier;
- documentatiekosten;
- eventuele reis- en verblijfkosten van de kunstenaar tijdens de uitvoering;
- een eventuele vergoeding voor de overheadkosten van de kunstenaar;
- een reserve voor onvoorziene kosten;
- zodanige overige kosten die tussen de opdrachtgever en de kunstenaar overeengekomen zijn..

Taken en verantwoordelijkheden

In deze paragraaf worden de taken en verantwoordelijkheden beschreven van de:

- accountmanager van de directie Front Office;
- Rijksbouwmeester en de adviseur beeldende kunst;
- projectmanager van de directie Projecten;
- portefeuillemanager van de directie Vastgoed;
- objectmanager van de directie Beheer;
- huurder/gebruiker (= klant van de Rijksgebouwendienst).

Accountmanager

De start voor de realisatie van beeldende kunst bij rijksgebouwen ligt besloten in de door de Rijksgebouwendienst met de huurder/gebruiker (=klant) overeengekomen bouwsom (investeringskosten) voor nieuwbouw, verbouw of renovatie (offerte 2 van de Rijksgebouwendienst). Het budget voor de toepassing van beeldende kunst is hierin vastgelegd. Het is daarom van belang dat de accountmanager van de directie Front Office van de Rijksgebouwendienst reeds bij de voorbereiding van een mogelijk bouwproject aandacht geeft aan de toepassing van beeldende kunst. De Rijksbouwmeester ontvangt een kopie van de overeenkomst (offerte 2 + instemmingsbrief van de huurder/gebruiker).

Als de berekening van het kunstbudget niet zoals in deze procedurebeschrijving beschreven plaatsvindt, dient een schriftelijk verzoek te worden ingediend bij de Rijksbouwmeester die uiteindelijk daarover zal besluiten.

Rijksbouwmeester en de adviseur beeldende kunst

Voor de uitvoering van de percentageregeling beeldende kunst bij rijksgebouwen is de Rijksbouwmeester de inhoudelijk en beleidsverantwoordelijke (zie *Besluit Rijksgebouwendienst 1999*). De adviseur beeldende kunst heeft als taak de Rijksbouwmeester te adviseren op het vlak van de toepassing van kunst bij rijksgebouwen en opereert inhoudelijk onder diens verantwoordelijkheid. De adviseur beeldende kunst adviseert over:

- het samengaan van de toepassing van beeldende kunst en architectuur en omgeving;
- aard en omvang (formulering) van de opdrachten;
- de voordracht van kunstenaars (de kunstcommissie beslist over de uiteindelijke keuze van de beeldende kunstenaar);
- de kwaliteit van de door de kunstenaars ingediende ontwerpen, voorstellen en resultaten en
- hij begeleidt de kunstenaar vanaf de fase van opdrachtverstrekking tot de uiteindelijke oplevering van het kunstwerk en
- hij draagt zorg voor een goede samenwerking tussen alle bij het bouwwerk betrokken partijen.

De eindverantwoordelijkheid voor de keuze van de kunstenaar ligt bij de Rijksbouwmeester!

Projectmanager

De projectmanager is verantwoordelijk voor de feitelijke uitvoering van de toepassing van beeldende kunst en is daarmee gedelegeerd opdrachtgever aan de kunstenaar. Tot zijn taken behoren:

- het reserveren van het kunstbudget (inclusief normaal BTW-tarief (19%));
- het initiëren/opstarten van de kunstcommissie;
- het verstrekken van schriftelijke opdrachten voor de ontwerp- en uitvoeringsfase aan de kunstenaar;
- het bewaken van de voortgang en de uitvoering (geld, organisatie, tijd, informatie en kwaliteit);
- afhandelen van financiële en juridische zaken.

De eindverantwoordelijkheid voor de opdracht ligt bij de projectmanager.

Portefeuillemanager

In het geval van toepassing van beeldende kunst bij gebouwen die niet in eigendom zijn van de Rijksgebouwendienst, moet de portefeuillemanager verplicht aan de eigenaar/verhuurder van het gebouw melden, dat de te realiseren beeldende kunst onder de auteurswet valt en daarom na de huurperiode niet verplaatst, bewerkt of afgestoten kan worden zonder de instemming van de kunstenaar of diens erfgenamen en/of andere rechthebbenden. De portefeuillemanager draagt zorg voor de schriftelijke instemming van de eigenaar/verhuurder en een regeling voor het kunstwerk na de huurperiode.

Objectmanager

De objectmanager is verantwoordelijk voor het groot onderhoud en beheer na de oplevering van het kunstwerk. Vanuit deze verantwoordelijkheid geeft hij/zij dan ook advies na de presentatie van het voorlopig ontwerp over de gevolgen van de materiaalkeuze, het technisch onderhoud, de levensduur, etc. van het te realiseren kunstwerk. Voorgenomen kunstwerken die een onevenredig deel (maximaal 1%) van het totale toekomstige onderhoudsbudget eisen, zijn niet wenselijk.

Huurder/gebruiker (=klant van de Rijksgebouwendienst)

De percentageregeling is niet puur een richtlijn, maar algemeen regeringsbeleid, dus ook een zaak van de huurder/gebruiker, oftewel de klant van de Rijksgebouwendienst. Opedrongen kunst werkt niet, de totstandkoming moet een zaak zijn van samenwerking en overtuiging, waarbij de kunstenaar, de architect, de Rijksgebouwendienst en de huurder/gebruiker van het gebouw gesprekspartners zijn. De beeldende kunst bij rijksgebouwen moet daarom een uiting zijn van een gezamenlijke opvatting.

Procesbeschrijving

In deze paragraaf worden de processtappen beschreven, die leiden tot realisatie van het kunstwerk. Achtereenvolgens worden behandeld:

- de initiatief- en definitiefase:
  - het berekenen en reserveren van het kunstbudget;
  - het initiëren/opstarten van de kunstcommissie;
  - het formuleren van de opdracht;
  - het selecteren en voordragen van kunstenaars;
  - het verstrekken van de opdracht.

- de realisatiefase:
  - het ontwerpen van het kunstwerk: de ontwerpfase;
  - het realiseren van het kunstwerk: de uitvoeringsfase;
  - het opleveren en overdragen van het kunstwerk.

- de beheerfase:
  - het onderhoud.

Initiatief- en definitiefase

Berekenen en reserveren van het kunstbudget

Het is de taak van de accountmanager en de projectmanager om bij de vaststelling van de bouwsom het budget voor de toepassing van kunst te berekenen en te reserveren. De projectmanager meldt vervolgens het nieuwe project bij de Rijksbouwmeester, zodat er een adviseur beeldende kunst kan worden aangewezen die de procedure voor de realisatie van beeldende kunst in gang kan zetten. Deze procedure zal in de meeste gevallen in gang worden gezet op het moment dat er een voorlopig ontwerp voor de architectonische vormgeving van het gebouw ligt en zal voor het vervolgtraject zoveel mogelijk parallel lopen aan dit ontwerpproces zodat de integrale aanpak zowel organisatorisch als artistiek wordt bevorderd.

Initiëren/opstarten van de kunstcommissie

Bij elk bouwproject, waarbij uitvoering wordt gegeven aan de percentageregeling, wordt een kunstcommissie door de projectmanager ingesteld, waarin de projectmanager zelf, de architect, een vertegenwoordiging van de huurder/gebruiker en, de adviseur beeldende kunst namens de Rijksbouwmeester zitting nemen, mogelijk aangevuld met de verhuurder/eigenaar van het gebouw (in geval van ingehuurde gebouwen).

Het is van belang dat de kunstcommissie zo wordt samengesteld dat zij voldoende draagvlak heeft en bevoegd is tot het nemen van besluiten bij belangrijke beslismomenten binnen de te volgen procedure.

Formuleren van de opdracht

Een kunstwerk is het resultaat van een onafhankelijk creatief proces. De keuze voor een bepaalde kunstenaar betekent in de praktijk dan ook kiezen voor een bepaalde uitdrukking van beeldende kunst. Het is daarom van groot belang dat de adviseur beeldende kunst in overleg met de overige leden van de kunstcommissie, voorafgaand aan het geven van een kunstopdracht door de opdrachtgever, zorgvuldig nagaat welke vorm van beeldende kunst het meest zinvol is en welke voorwaarden hij aan het kunstwerk stelt. Deze analyse wordt door de adviseur beeldende kunst met de Rijksbouwmeester besproken en zonodig bijgesteld. Bij nieuwbouw, verbouw en renovatie van in te huren/ingehuurde gebouwen en terreinen wordt de opdrachtformulering ook met de eigenaar/verhuurder van het gebouw besproken. De volgende vragen spelen daarbij een rol:

Financieel kader:

- Wat is het beschikbare budget?

Ruimtelijk kader:

- Welke maten en volumes?
- Wat is de karakteristiek van de omgeving?
- Wat zijn eventuele kleur- of materiaaleisen?

Inhoudelijk kader:

- Waar moet het kunstwerk over gaan, naar verwijzen? Moet het kunstwerk iets of iemand uitbeelden?
- Wat moet het kunstwerk oproepen bij de beschouwer? Moet een bepaalde gedachte tot uitdrukking worden gebracht?
- Wat is de eventuele functie van het kunstwerk?

Onderhoudskader:

- In hoeverre moet het onderhoudsarm en vandalismebestendig zijn?
- Welke minimale levensduur heeft de opdrachtgever (kunstcommissie) voor het kunstwerk voor ogen? Factoren die hierbij een rol spelen zijn:
  - o het motief of doel van een opdracht;
  - o planning op het gebied van ruimtelijke ordening;
  - o gaat het om een autonoom, geïntegreerd of plaatsgebonden kunstwerk;
  - o de beoogde en technische duurzaamheid van het kunstwerk zelf (bijvoorbeeld beperkte technische levensduur toepassing nieuwe media);
  - o hoe groot is het maximale budget voor de realisatie van het kunstwerk?

Alle criteria waaraan het kunstwerk moet voldoen en die bij de beoordeling een rol spelen, moeten duidelijk opgenomen worden in de opdrachtformulering. De opdrachtformulering is de essentie van het contract dat tussen de opdrachtgever en de kunstenaar gesloten gaat worden.

Selecteren en voordragen van kunstenaars

Bij bouwprojecten waarbij het kunstbudget hoger of gelijk is aan de drempelwaarde van de Europese aanbesteding (drempelwaarden 2004-2005: werken alle overheden € 5.923.624,- en diensten centrale overheid € 154.014,-) wordt per opdracht een oproep geplaatst conform de Europese richtlijnen. Kunstenaars worden daarin opgeroepen documentatie toe te sturen, die relevant is in het kader van de omschreven opdracht. Een adviescommissie bestaande uit de Rijksbouwmeester en de adviseurs beeldende kunst selecteert uit de binnengekomen documentatie een aantal kunstenaars, die zij geschikt acht voor de opdracht. Men kijkt daarbij naar de artistieke kwaliteit, stijl, techniek en de verwachting of de kunstenaar een zodanige opdracht aan kan.

Bij bouwprojecten waarbij het kunstbudget lager is dan de drempelwaarde van de Europese aanbesteding, vindt er geen open inschrijvingsprocedure plaats. In zo'n geval wordt een aantal beeldende kunstenaars geselecteerd uit het beschikbare documentatie- en werkarchief van de Rijksbouwmeester. Via een jaarlijkse advertentie kunnen beeldende kunstenaars documentatie toe sturen over hun werk om zo opgenomen te worden in dit documentatie- en werkarchief om in aanmerking te komen voor een kunstopdracht. In zeer incidentele gevallen wordt, ondanks dat het kunstbudget lager is dan de drempelwaarde van de Europese aanbesteding, voor een opdracht een advertentie geplaatst. Hier gaat het om belangrijke bouwprojecten en/of een extra oproep voor kunstenaars met een bepaalde artistieke kwaliteit en stijl.

De adviseur beeldende kunst adviseert de Rijksbouwmeester, die de eindverantwoordelijkheid heeft, over de selectie en voordracht van kunstenaars. De adviseur beeldende kunst voert vervolgens overleg met de leden van de kunstcommissie en mogelijk andere betrokkenen over de uiteindelijke keuze van de kunstenaar. Bij de uiteindelijke keuze is het belangrijk dat geen van de partijen na het besluit onoverkomelijke bezwaren blijft houden tegen de keuze van de kunstenaar of de te realiseren kunst.

In sommige gevallen (eerder uitzonderlijk dan normaal!) wordt in deze fase aan enkele geselecteerde kunstenaars opdracht gegeven voor een ideeënschets (ook wel studieopdracht).

Ideeënschetsen worden gevraagd, als er geen keuze kan worden gemaakt uit de voorgedragen kunstenaars of als er een duidelijker inzicht dient te worden verkregen over de benadering van verschillende kunstenaars van de opdrachtsituatie.

Een ideeënschets is een ruwe, niet uitgewerkte notitie, die een summier doch helder inzicht moet geven over wat de kunstenaar voor ogen staat.

Ideeënschetsen zijn in feite de kern van de ontwerpopdracht en worden dan ook altijd financieel gehonoreerd. Ideeënschetsen waar geen opdracht op volgt worden gehonoreerd met een bedrag van 15% van het totale honorarium, met een minimum van € 750,-.

Vervolgens kan de definitieve keuze voor een kunstenaar worden vastgesteld. Tezamen met de gekozen kunstenaar worden de inhoudelijke kaders vastgesteld. Hierin worden vastgelegd de praktische randvoorwaarden, de inhoudelijke en financiële kaders en de opleveringsdatum.

Verstrekken van de opdracht

De geselecteerde kunstenaar wordt verzocht een voorstel te maken waarin ondermeer een financiële begroting voor de realisatie van de kunsttoepassing is opgenomen. Op grond daarvan wordt de overeenkomst tot opdracht voor het ontwerp van beeldende kunst bij rijksgebouwen opgemaakt. Dit contract verdeelt de ontwerpfase in twee fases: het voorlopig ontwerp en het definitief ontwerp. Na goedkeuring van het definitief ontwerp volgt dan de overeenkomst tot opdracht voor het vervaardigen van beeldende kunst bij rijksgebouwen. Dit contract beschrijft de afspraken voor de uitvoeringsfase en de uiteindelijke oplevering van het kunstwerk.

Realisatiefase

Ontwerpen van het kunstwerk

Voorlopig ontwerp

Het voorlopig ontwerp is de uitwerking van de ideeën schets. Deze is nader uitgewerkt en preciezer in detaillering en materiaalkeuze. Het dient als discussiestuk tussen kunstcommissie en de kunstenaar. Een voorlopig ontwerp kan bestaan uit tekeningen, maquettes, modellen, (kleur)monsters en een schriftelijke (bijvoorbeeld over de te gebruiken materialen) en/of mondelinge toelichting. Het voorlopig ontwerp omvat een globale raming van de te verwachten kosten inclusief BTW voor de realisatie van het kunstwerk, uitgesplitst in een honorariumdeel en een deel voor de uitvoering van het kunstwerk.

De kunstenaar is verplicht het voorlopig ontwerp uiterlijk op de overeengekomen datum in te dienen. De adviseur beeldende kunst zal het voorlopig ontwerp beoordelen. De beoordeling zal geschieden aan de hand van de criteria die bij het aangaan van de overeenkomst met de kunstenaar zijn overeengekomen. Na eventuele aanpassingen op aanwijzing van de adviseur beeldende kunst volgt een presentatie aan de kunstcommissie. De adviseur beeldende kunst zal de beoordeling door de kunstcommissie schriftelijk aan de kunstenaar bevestigen (kopie aan de kunstcommissie).

De kunstcommissie kan het voorlopig ontwerp:

- goedkeuren
- of
- gemotiveerd afkeuren en de kunstenaar in de gelegenheid stellen om het voorlopig ontwerp aan te passen
- of
- gemotiveerd afkeuren en de overeenkomst beëindigen.

Indien de kunstcommissie het voorlopig ontwerp afkeurt en de kunstenaar daarbij in de gelegenheid stelt het voorlopig ontwerp aan te passen, zullen de kunstcommissie en de kunstenaar een datum vaststellen waarop het aangepast voorlopig ontwerp zal worden ingediend, tenzij de kunstenaar zelf besluit af te zien van het maken van een aangepast voorlopig ontwerp.

De adviseur beeldende kunst zal de kunstenaar concrete aanwijzingen geven voor het aanpassen van het voorlopig ontwerp. Indien de kunstenaar overgaat tot het maken van een aangepast voorlopig ontwerp heeft de kunstenaar geen recht op een aanvullende vergoeding, tenzij schriftelijk anders wordt overeengekomen.

Als ook het aangepaste voorlopig ontwerp door de kunstcommissie wordt afgewezen, zal zij besluiten de overeenkomst te beëindigen. De kunstenaar heeft dan wel recht op het honorariumdeel voor het voorlopig ontwerp.

Indien de kunstcommissie het voorlopig ontwerp heeft goedgekeurd, zal de kunstcommissie met de kunstenaar nadere afspraken maken over de vervaardiging en de presentatie van het definitief ontwerp.

Definitief ontwerp

Het definitief ontwerp heeft de status van een contract en moet dan ook uitermate zorgvuldig en volledig zijn. ALLE technische en financiële aspecten moeten beschreven worden. Onvolledige aantekeningen kunnen leiden tot een zowel in aanzien als in kwaliteit slecht kunstwerk. Bovendien dienen ook alle bijkomende zaken op papier te worden gezet.

Het definitief ontwerp leent zich niet voor discussie.

De kunstcommissie mag in deze fase alleen aanmerkingen maken over onvolledigheid of over bijkomende zaken die tijdens de vervaardiging van het voorlopig ontwerp niet zijn besproken.

Indien en voorzover van toepassing omvat het definitieve ontwerp:

- werktekeningen;

- constructieberekeningen en bouwkundige voorzieningen;
- schriftelijke goedkeuring van gemeentelijke diensten en overige instanties;
- een definitieve begroting, uitgaande van reële prijsaanbiedingen en voorzien van de desbetreffende leveringsvoorwaarden;
- een uitvoeringsplan met vermelding van wie welke gedeelten van het ontwerp zal uitvoeren;
- een planningsvoorstel (rekening houdend met de bouwplanning) met afleveringsdatum;
- een betalingsregeling voor het uitvoeringsbudget;
- inzicht met betrekking tot het te verwachten onderhoud (onderhoudsplan);
- een voorstel met betrekking tot de visuele documentatie van het kunstwerk;

Tenzij anders overeengekomen draagt de kunstenaar zorg voor het verkrijgen van de eventueel noodzakelijke (al dan niet schriftelijke) goedkeuring van gemeentelijke diensten en/of overige instanties.

De kunstenaar is verplicht het definitief ontwerp uiterlijk op de overeengekomen datum in te dienen. De adviseur beeldende kunst zal het ingediende definitief ontwerp beoordelen aan de hand van de overeengekomen criteria en het goedgekeurde voorlopig ontwerp. Na eventuele aanpassingen op aanwijzing van de adviseur beeldende kunst volgt een presentatie aan de kunstcommissie, waarin een nadere toelichting wordt gegeven op het definitief ontwerp. De kunstcommissie kan in haar eendoordeel gemotiveerde voorstellen doen voor aanpassingen van het definitief ontwerp. De adviseur beeldende kunst zal het eendoordeel van de kunstcommissie schriftelijk aan de kunstenaar bevestigen (kopie aan de kunstcommissie).

Als ook het aangepaste definitief ontwerp door de kunstcommissie wordt afgewezen, zal zij besluiten de overeenkomst te beëindigen. De kunstenaar heeft dan wel recht op het honorariumdeel voor het definitief ontwerp.

Goedkeuring van het definitief ontwerp omvat mede de goedkeuring van een begroting.

Een begroting bestaat uit de volgende onderdelen:

- de offerte van de hoofdaannemer (materialen, arbeidskosten, etc.);
- de begroting van onderdelen, die de kunstenaar zelf uitvoert; dit alleen indien deze werkzaamheden niet in de begroting van de hoofdaannemer zijn opgenomen;
- verdere kosten als verzekeringen, opslag en transport, huur hulpmiddelen, documentatie en fotografie (indien van toepassing) en alle kosten die gemaakt worden voor de totstandkoming van het kunstwerk en niet onder het honorarium vallen.

Teneinde een goed onderhoud na oplevering van het kunstwerk te kunnen verrichten, is het noodzakelijk dat het onderhoudsplan zowel door de objectmanager (planmatig onderhoud) als door de huurder/gebruiker van het gebouw (dagelijks onderhoud) wordt goedgekeurd.

Indien de kunstcommissie het definitief ontwerp heeft goedgekeurd, zal de opdrachtgever een overeenkomst sluiten met de kunstenaar voor de vervaardiging het kunstwerk.

Vervaardigen van het kunstwerk

Uitvoering

Deze fase is voor elke opdracht verschillend. Sommige kunstwerken worden elders voorbereid en daarna geruisloos in één dag geplaatst. Andere kunstwerken worden geheel ter plekke vervaardigd. Soms heeft men wekenlang een kunstenaar over de vloer of een groep bouwvakkers met luidruchtige apparaten. Het is goed al tijdens de ontwerpfase hiermee rekening te houden.

Vanaf dit moment moeten er dingen praktisch geregeld worden. Dit vraagt om een grondige organisatie en een goede afstemming tussen de projectmanager, de adviseur beeldende kunst, de architect en de kunstenaar.

Onder de uitvoering wordt verstaan:

- het aanbesteden van onderdelen van het kunstwerk bij derden;
- het (doen) vervaardigen van het kunstwerk;
- het in nauw overleg met de opdrachtgever coördineren en begeleiden van de uitvoering van de opdracht;
- het verzorgen van de eindoplevering.

De kunstenaar heeft hierin de eindverantwoordelijkheid voor de juiste uitvoering van het kunstwerk. Dit geldt ook als de kunstenaar hierbij andere partijen inschakelt. Als de kunstenaar op eigen naam opdrachten aan bijvoorbeeld een aannemer geeft, is het de kunstenaar die ten opzichte van de opdrachtgever aansprakelijk is voor fouten en nalatigheden van die aannemer. In dat geval kan de kunstenaar op zijn beurt wel die aannemer aansprakelijk stellen.

Eerste oplevering

De eerste oplevering bestaat uit een schriftelijke kennisgeving van de kunstenaar aan de opdrachtgever dat het kunstwerk vervaardigd en/of geplaatst is overeenkomstig het definitief ontwerp en dat het kunstwerk gereed is voor de keuring door de kunstcommissie.

De opdrachtgever is verplicht om het kunstwerk zo spoedig mogelijk te keuren en de kunstenaar schriftelijk in kennis te stellen van de aanvaarding of afkeuring van het vervaardigde en/of geplaatste kunstwerk.

Indien het kunstwerk afwijkt van hetgeen mocht worden verwacht op basis van het definitief ontwerp, zal de adviseur beeldende kunst de kunstenaar aanwijzingen geven voor aanpassingen die de kunstenaar voor de aanvaarding dient te maken.

De kunstenaar dient een goede onderhoudsinstructie te geven, onderverdeeld in dagelijks (klein) en planmatig (groot) onderhoud, In de onderhoudsinstructie wordt onder andere beschreven:

- het materiaalgebruik;
  - de (chemische samenstelling van de) gebruikte materialen;
  - de toegepaste technieken;
  - kleurnummers van toegepaste kleuren;
  - de methode van schoonmaken;
  - namen en adressen van bedrijven die bij de uitvoering van het kunstwerk betrokken waren
- bedieningsinstructie van afspeelapparatuur (bijvoorbeeld video of computers).

Zowel de objectmanager (planmatig onderhoud) als de huurder/gebruiker van het gebouw (dagelijks onderhoud) dienen, voordat er tot betaling van de laatste termijn aan de kunstenaar wordt overgegaan, de onderhoudsinstructie op haar kwaliteit te toetsen; daarbij dient ook het advies van de adviseur beeldende kunst betrokken te worden. Zo nodig kan met de kunstenaar overlegd worden hoe de instructie bijgesteld kan worden. Dit alles is in het belang van een goed beheer van veelal kostbare kunstwerken.

Eindoplevering

De eindoplevering bestaat uit:

- een schriftelijke kennisgeving van de kunstenaar dat het kunstwerk gereed is en dat bij de eerste oplevering gebleken gebreken of onvolkomenheden zijn verholpen
- een onderhoudsinstructie van de kunstenaar met aanwijzingen voor het onderhoud, gegevens en bijzonderheden met betrekking tot de gebruikte materialen inclusief eventuele kleurnummers en gegevens met betrekking tot de toeleveranciers.

Bij de eindoplevering zal de adviseur beeldende kunst opdracht geven aan een fotograaf en een kunstcriticus om respectievelijk beeldmateriaal en een beschrijving van het gerealiseerde kunstwerk te maken. De kosten voor het documenteren komen ten laste van het kunstbudget. De projectmanager reserveert daarvoor bij de vaststelling van het kunstbudget een bedrag (richtlijn 2004: € 400,- voor beschrijving en € 750,- voor fotografie).

Met het aangaan van de opdracht, geeft de kunstenaar de Rijksgebouwendienst het recht tot het gebruik van de documentatie van het kunstwerk voor onder andere publicaties. Is de kunstenaar aangesloten bij Beeldrecht dan moet over het gebruik van

afbeeldingen apart met de Stichting Beeldrecht worden onderhandeld (NB!: afbeeldingen mogen altijd zonder nadere toestemming gebruikt worden voor actuele berichtgeving).

De projectmanager zal op advies van de adviseur beeldende kunst de oplevering van het kunstwerk schriftelijk bevestigen aan de kunstenaar (proces verbaal van oplevering), waarmee tevens het eigendom van het kunstwerk wordt overgedragen aan de opdrachtgever, de Rijksgebouwendienst. Vervolgens kan de kunstenaar de laatste termijn van de uitvoering en het restant van het honorarium in rekening brengen.

De kunstenaar behoudt het geestelijk eigendom van het kunstwerk. De kunstenaar mag echter geen gelijke of soortgelijke kunstwerken maken. Van een soortgelijk kunstwerk is sprake als dit zodanig lijkt op het eerste kunstwerk dat er redelijkerwijs niet kan worden gesproken van een nieuw oorspronkelijk werk. De kunstenaar kan met betrekking tot het kunstwerk aan opdrachtgever licenties verlenen. Als de opdrachtgever, of de beeldend kunstenaar, zaken juridisch willen regelen, dan dienen zij dat te regelen voordat de opdracht tot uitvoering van het kunstwerk is gegeven. De kunstenaar moet hierbij wel nagaan of deze sporen met eventuele afspraken die hij heeft met Stichting Beeldrecht of andere organisaties aan wie hij de behartiging van auteursrechten heeft overgedragen.

Nazorg

Het kan voorkomen dat het kunstwerk na korte tijd gebreken vertoont die bij oplevering niet zichtbaar waren. Op grond van dergelijke 'verborgen gebreken' bestaat de mogelijkheid de kunstenaar aansprakelijk te stellen. In een ander geval kan het gebeuren dat een kunstwerk beschadigd is (bedoeld of onbedoeld) door onvoorzichtigheid, en hersteld moet worden. Vanzelfsprekend zal de opgelopen schade dan verhaald moeten worden op degene die de schade heeft berokkend. Wanneer het kunstwerk zo ernstig is beschadigd dat herstel onmogelijk is, zullen de restanten met het oog op het persoonlijkheidsrecht van de kunstenaar in overleg met de adviseur beeldende kunst worden verwijderd.

Beheerfase

De projectmanager dient na de oplevering van het kunstwerk de onderhoudsinstructie over te dragen aan de directie Beheer van de Rijksgebouwendienst en aan de huurder/gebruiker van het gebouw, zodat het kunstwerk zorgvuldig kan worden onderhouden overeenkomstig de aanwijzingen die de beeldend kunstenaar heeft gegeven.

Planmatig (groot) onderhoud

De directie Beheer van de Rijksgebouwendienst is verantwoordelijk voor het planmatig onderhoud. Het planmatig onderhoud van beeldende kunst wordt gekoppeld, los van het feit of deze geïntegreerd is of niet, aan het onderhoud van de gebouwen en terreinen en komen ten laste van de reguliere onderhoudsbudgetten.

Het planmatig onderhoud van kunstwerken, vervaardigd in het kader van de percentageregeling, bij ingehuurde gebouwen, gaat na de inhuurperiode over naar de eigenaar van het gebouw.

Dagelijks (klein) onderhoud

De verantwoordelijkheid van het dagelijks onderhoud ligt bij de huurder/gebruiker van het gebouw.

De kunstwerken kunnen door gebruik, lichtinval en weersinvloeden, etc. in technische zin sneller verouderen. Vanzelfsprekend kunnen er geen museale condities worden geschapen en moet men soms rekening houden met een beperktere levensduur dan oorspronkelijk beoogd.

Verbouw en afstoten van gebouwen

Verplaatsen en bewerken van kunstwerken

De gedragsregels met betrekking tot kunstwerken hangen voor een belangrijk deel samen met de wettelijke verplichtingen die zijn vastgelegd in de Auteurswet. In de bijlage Auteursrecht wordt op hoofdlijnen enkele belangrijke aspecten van het Auteursrecht beschreven.

De overheid verandert en daarmee ook de rijkshuisvesting. Gebouwen met de daarvoor gerealiseerde kunst worden verbouwd, afgestoten of afgebroken. Ook kunnen andere factoren (verandering van de omgeving, het in slechte staat zijn van of ernstig beschadigd zijn van het kunstwerk) aanleiding geven om kunstwerken niet in hun oorspronkelijke vorm te kunnen behouden. Indien het niet mogelijk is of lijkt het kunstwerk in haar bestaande vorm te behouden, is de opdrachtgever verplicht de kunstenaar, indien de kunstenaar redelijkerwijs bereikbaar of te achterhalen is op of via het aan de opdrachtgever bekende adres:

- op de hoogte te stellen van de voornemens van de opdrachtgever met het kunstwerk;
- de kunstenaar in de gelegenheid te stellen het kunstwerk in de staat van dat moment te documenteren;
- in overleg met de kunstenaar of diens rechtsopvolgers mogelijke opties te onderzoeken en te bespreken wat er met het kunstwerk zal gebeuren. In veel gevallen zal op deze wijze een oplossing gevonden worden die voor alle partijen bevredigend is. Is het kunstwerk ontworpen of gemaakt door meerdere kunstenaars dan moet met alle makers afzonderlijk overeenstemming worden bereikt.

Verplaatsing, bewerking of afstoting van het kunstwerk kan slechts met schriftelijke instemming van de kunstenaar of diens rechtsopvolgers gebeuren!

Indien de hiervoor genoemde stappen zijn doorlopen en er geen mogelijkheid is om redelijkerwijs tot overeenstemming te komen, dienen de volgende mogelijkheden nog te worden onderzocht:

- een andere geschikte plek vinden voor het kunstwerk (eventueel tijdelijke opslag), of een andere geschikte bestemming vinden voor het kunstwerk (bijvoorbeeld Instituut Collectie Nederland, Ministerie van OCW), of*
- het kunstwerk aan de kunstenaar teruggeven*.

* De financiële waardebeoordeling van de te vervreemden kunst komt tot stand met de inbreng van deskundigen. Hierbij kan het Instituut Collectie Nederland in veel gevallen een rol spelen. De Rijksgebouwendienst maakt in dit geval een afspraak met de directie Roerende Zaken van Domeinen over de te volgen procedure.

Voorzover redelijkerwijs het niet mogelijk is tot een oplossing te komen, is de opdrachtgever

- na zorgvuldig de voorgaande stappen te hebben doorlopen en schriftelijk verslag hiervan gedaan te hebben
- en na het kunstwerk kwalitatief voldoende en compleet te hebben gedocumenteerd bevoegd het kunstwerk te vernietigen.

Vernietiging is onomkeerbaar! Inzichten in wat de moeite waard is om te behouden veranderen in de tijd. Vernietiging kan daarom alleen maar een uiterste stap zijn, die in beginsel zoveel mogelijk moet worden vermeden.

Bij verbouw, renovatie of partiële sloop van gebouwen kunnen (delen van) kunstwerken gevonden worden die door al dan niet legale ingrepen van (vroegere) huurders/gebruikers en beheerders uit het zicht zijn verdwenen (bijvoorbeeld: overpleistering van een muurschildering). Vanzelfsprekend moeten de werkzaamheden dan worden opgeschort tot dat duidelijk is geworden welke kunstenaar het werk heeft gemaakt. Immers, de kunstenaar of rechthebbenden moet(en) instemmen met de plannen die men wil gaan uitvoeren.

Afstoten van kunstwerken

Voordat een gebouw wordt afgestoten, is het van belang ruim van tevoren vast te stellen of er kunst is gerealiseerd. Als er kunst in het geding is, is het zaak om in een vroeg stadium overleg te voeren met de adviseur beeldende kunst.

Hiervoor zijn twee belangrijke redenen:

1. de gerealiseerde kunst is mogelijk van uitzonderlijk belang en moet voor de Staat der Nederlanden behouden worden;
2. afstoting van de gerealiseerde kunst heeft mogelijk juridische en financiële consequenties (zie bijlage Auteursrecht).

Geïntegreerde kunstwerken

In principe geldt de regel dat geïntegreerde kunstwerken die aard- en nagelvast zijn, worden mee verkocht met het gebouw.

Autonome kunstwerken

- a. Niet-plaatsgebonden kunstwerken
Autonome kunstwerken die niet aard- of nagelvast zijn, kunnen indien zij niet specifiek voor het gebouw/terrein zijn vervaardigd uit het af te stoten gebouw worden verwijderd en worden herplaatst.
- b. Plaatsgebonden kunstwerken
Indien het kunstwerken betreffen die niet aard- en nagelvast aan het gebouw zijn verbonden, maar wel voor die specifieke locatie (plaatsgebonden) zijn gemaakt dient een goede oplossing gezocht te worden in overleg met de adviseur beeldende kunst en de nieuwe eigenaar.

Bij het afstoten van gebouwen moet de Rijksgebouwendienst de kunstenaar op de hoogte stellen van de (voorgenomen) verkoop van het gebouw inclusief zijn kunstwerk of van de eventuele herplaatsing van het kunstwerk.

In enkele gevallen zal het noodzakelijk zijn te overleggen met de Dienst der Domeinen, die de gebouwen vaak nog enige tijd in beheer hebben na afstoot door de Rijksgebouwendienst.

Bij overdracht van gebouwen waarbij kunst is gerealiseerd heeft de Rijksgebouwendienst de morele plicht de nieuwe eigenaar te melden, dat de gerealiseerde kunst onder de Auteurswet valt en derhalve niet verplaatst, bewerkt of afgestoten mag worden zonder de instemming van de kunstenaar of zijn erfgenamen en/of andere rechthebbenden.

Bij de overdracht van het kunstwerk wordt tevens het beheer en onderhoud overgedragen.

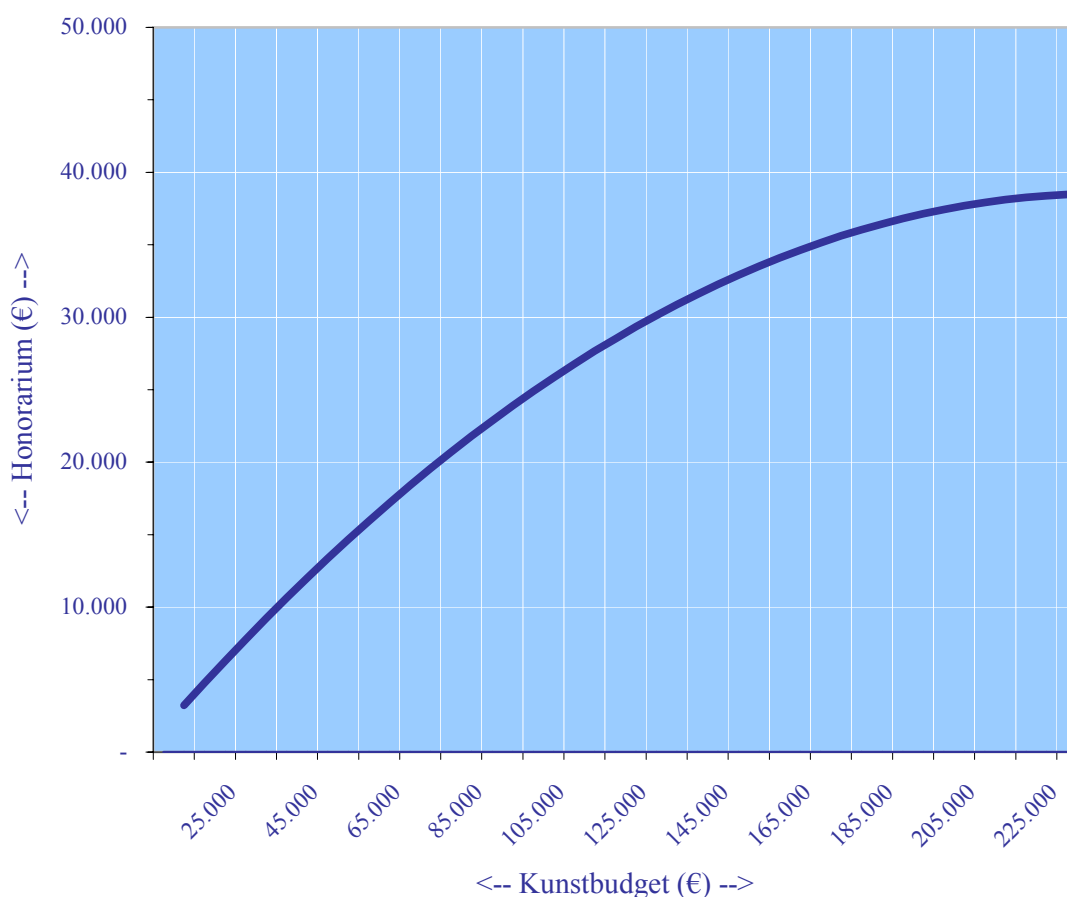
De kunstenaar moet, ook als het werk reeds vele jaren geleden is opgeleverd, binnen de grenzen van het redelijke toegang houden tot het werk.

Bijlagen

Kunstabudget en honorarium

€ 10.000,00	32,15%	€ 3.215,00
€ 15.000,00	31,80%	€ 4.770,00
€ 20.000,00	31,45%	€ 6.290,00
€ 25.000,00	31,10%	€ 7.775,00
€ 30.000,00	30,75%	€ 9.225,00
€ 35.000,00	30,40%	€ 10.640,00
€ 40.000,00	30,05%	€ 12.020,00
€ 45.000,00	29,70%	€ 13.365,00
€ 50.000,00	29,35%	€ 14.675,00
€ 55.000,00	29,00%	€ 15.950,00
€ 60.000,00	28,65%	€ 17.190,00
€ 65.000,00	28,30%	€ 18.395,00
€ 70.000,00	27,95%	€ 19.565,00
€ 75.000,00	27,60%	€ 20.700,00
€ 80.000,00	27,25%	€ 21.800,00
€ 85.000,00	26,90%	€ 22.865,00
€ 90.000,00	26,55%	€ 23.895,00
€ 95.000,00	26,20%	€ 24.890,00
€ 100.000,00	25,85%	€ 25.850,00
€ 105.000,00	25,50%	€ 26.775,00
€ 110.000,00	25,15%	€ 27.665,00
€ 115.000,00	24,80%	€ 28.520,00
€ 120.000,00	24,45%	€ 29.340,00
€ 125.000,00	24,10%	€ 30.125,00
€ 130.000,00	23,75%	€ 30.875,00
€ 135.000,00	23,40%	€ 31.590,00
€ 140.000,00	23,05%	€ 32.270,00
€ 145.000,00	22,70%	€ 32.915,00
€ 150.000,00	22,35%	€ 33.525,00
€ 155.000,00	22,00%	€ 34.100,00
€ 160.000,00	21,65%	€ 34.640,00
€ 165.000,00	21,30%	€ 35.145,00
€ 170.000,00	20,95%	€ 35.615,00
€ 175.000,00	20,60%	€ 36.050,00
€ 180.000,00	20,25%	€ 36.450,00
€ 185.000,00	19,90%	€ 36.815,00
€ 190.000,00	19,55%	€ 37.145,00
€ 195.000,00	19,20%	€ 37.440,00
€ 200.000,00	18,85%	€ 37.700,00
€ 205.000,00	18,50%	€ 37.925,00
€ 210.000,00	18,15%	€ 38.115,00

Vervolg		
€ 215.000,00	17,80%	€ 38.270,00
€ 220.000,00	17,45%	€ 38.390,00
€ 225.000,00	17,10%	€ 38.475,00

Kunstbudget > €225.000,-, vast honorariumbedrag €38.500,-.

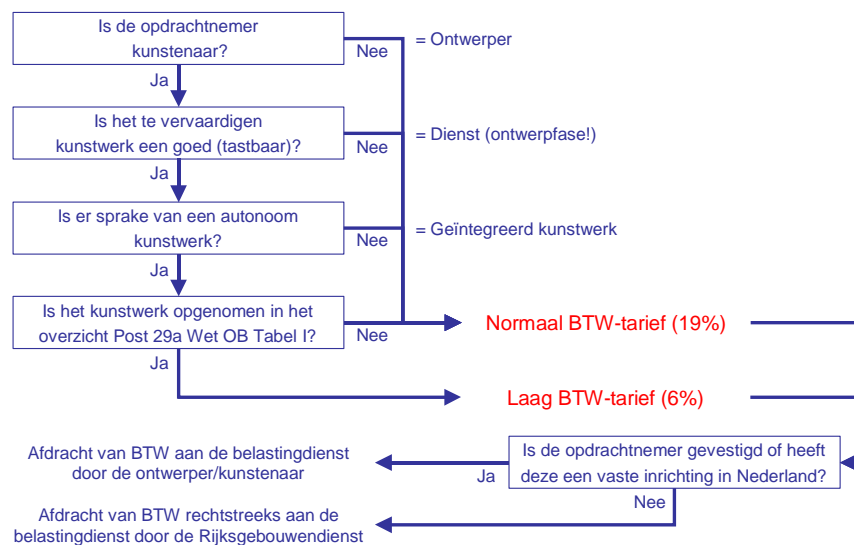
BTW-tarieven

Hoofdprestatie

De realisatie van beeldende kunst bij rijksgebouwen is in de overeenkomst de hoofdprestatie. De voorliggende fasen, het maken van een schetsontwerp en een definitief ontwerp, zijn enkel van bijkomende aard en volgen het BTW-regime van de hoofdprestatie. Deze zienswijze is in het verleden door zowel het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen, arrest van 25 februari 1999, nummer C-349/96 (Card Protection Plan) als de Belastingdienst verwoord, onder verwijzing naar een tweetal arresten van de Hoge Raad (HR 5 april 1978, nr. 18 593, BNB 1978/124 en HR 18 januari 1984, nr. 22 112, BNB 1984/77).

Ook wanneer een opdracht tussentijds wordt beëindigd, is op basis van het arrest van het Hof van Justitie van 15 december 1993, nummer C-63/92 (Lubbock Fine & Co) in samenhang met het hierboven aangehaalde arrest van 25 februari 1999, nog steeds sprake van één prestatie. Het Hof van Justitie is van mening dat door een zelfde overeenkomst geschapen betrekkingen niet mogen worden opgesplitst. Dit betekent dat de verschillende fasen van het project niet een ander BTW-regime dienen te volgen wanneer het project vroegtijdig wordt beëindigd.

Opdrachten voor het maken van een ideeënschets staan op zichzelf en hebben geen direct verband met de hoofdprestatie. Deze opdrachten worden daarmee afzonderlijk beoordeeld voor de bepaling van het BTW-percentage.

Goederen en diensten

Voor de bepaling van het BTW-percentage is tevens van belang of de prestatie van de kunstenaar een levering is of een dienst. Om te bepalen of handelingen leveringen van goederen zijn dan wel diensten, dienen volgens jurisprudentie van het Hof van Justitie alle omstandigheden waaronder de handelingen worden verricht in aanmerking te worden genomen om daaruit de kenmerkende elementen naar voren te halen (Faaborg Gelting Linien A/S, Hof van Justitie 2 mei 1996, zaak C-231/94).

Uit deze jurisprudentie en overigens ook uit correspondentie met de Belastingdienst, kan worden afgeleid dat werkzaamheden door de kunstenaars als een levering kunnen worden aangemerkt wanneer de werkzaamheden resulteren in de fysieke overdracht van een kunstwerk, waarbij het kunstwerk niet wordt aangebracht aan een onroerende zaak (niet geïntegreerde kunst).

Autonoom of geïntegreerd kunstwerk

Wanneer een kunstwerk wordt aangebracht aan een onroerende zaak, is het mogelijk dat sprake is van een levering. Op grond van artikel 3, eerste lid, onderdelen c van de Wet op de omzetbelasting 1968 (hierna: Wet OB) is sprake van een levering wanneer door werkzaamheden een nieuwe onroerende zaak is ontstaan dan wel een nieuw zelfstandig onderdeel van een onroerende zaak is ontstaan. Bij het aanbrengen van geïntegreerde kunst aan gebouwen is er geen sprake van een nieuwe onroerende zaak dan wel een nieuw zelfstandig gedeelte van een onroerende zaak.

Overzicht kunstwerken

Op grond van post a.29 van de bij de Wet OB behorende Tabel I is de levering van kunstvoorwerpen door de kunstenaar zelf en de invoer van kunstwerken door een ieder onderworpen aan het verlaagde BTW-tarief van 6%. Wat onder een kunstwerk moet worden verstaan, wordt geregeld in post 1 van bijlage J van de Uitvoeringsbeschikking omzetbelasting 1968. Post 1 verstaat onder kunstwerken in de zin van post a.29 van de bij de Wet OB behorende Tabel I het navolgende:

- a. schilderijen, collages en dergelijke decoratieve platen, schilderijen en tekeningen geheel van de hand van de kunstenaar, met uitzondering van bouwtekeningen en andere tekeningen voor industriële, commerciële, topografische en dergelijke doeleinden en van met de hand versierde voorwerpen alsmede van beschilderd doek voor theatercoulissen, voor achtergronden van studio's of voor dergelijk gebruik.
- b. originele gravures, originele etsen en originele litho's, dat wil zeggen een of meer door de kunstenaar geheel met de hand vervaardigde platen, die in een beperkte oplage rechtstreeks in het zwart of in kleuren zijn afgedrukt, ongeacht het materiaal waarop dit afdrucken is geschied en ongeacht de gevolgde techniek, met uitzondering van de mechanische en van de fotomechanische reproductietechniek;
- c. originele standbeelden en origineel beeldhouwwerk, ongeacht het materiaal waarvan zij vervaardigd zijn, mits het werk geheel van de hand van de kunstenaar is; afgietsels van beeldhouwwerken in een oplage van maximaal acht exemplaren, die door de kunstenaar of diens rechthebbenden wordt gecontroleerd;
- d. tapisserieën en wandtextiel, met de hand vervaardigd volgens originele ontwerpen van kunstenaars, mits er niet meer dan acht exemplaren van elk zijn;
- e. unieke voorwerpen van keramiek, geheel van de hand van de kunstenaar en door hem gesigneerd;
- f. emailwerk op koper, geheel met de hand vervaardigd tot maximaal acht genummerde en door de kunstenaar of het atelier gesigneerde exemplaren, met uitsluiting van sieraden, juwelen en edelsmeedwerk;
- g. foto's die genomen zijn door de kunstenaar, door hem of onder zijn toezicht zijn afgedrukt, gesigneerd en genummerd, met een oplage van maximaal 30 exemplaren voor alle formaten en dragers samen.

Kunstvoorwerpen die onder bovengenoemde post vallen moeten zijn gemaakt door een kunstenaar. Van belang is derhalve te bepalen of de desbetreffende ondernemer de hoedanigheid van kunstenaar heeft. Dit begrip houdt volgens de Hoge Raad (HR 21 december 2001, nr. 36 982, BNB 2002/100, V-N 2002/2.27) niet meer in dan dat het om een schilderstuk of tekening als kunstvoorwerp moet gaan. Het gaat derhalve niet om enige kwaliteit van de maker.

Over de levering van bovengenoemde kunstwerken, welke plaatsvindt in Nederland, is 6% BTW verschuldigd.

Binnen- en buitenlandse kunstenaars

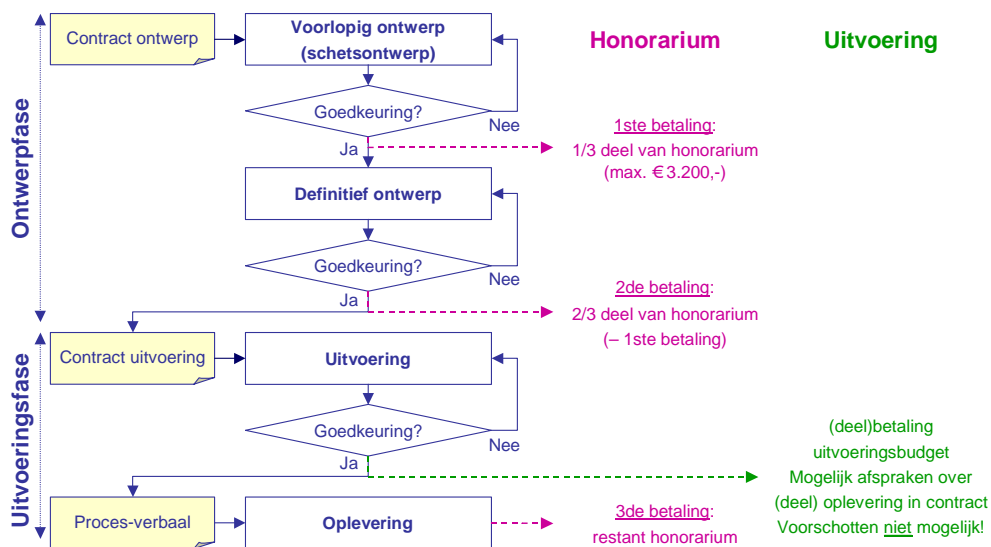
Is de kunstenaar een in Nederland gevestigde ondernemer of heeft de kunstenaar in Nederland een vaste inrichting, bijvoorbeeld een atelier, van waaruit hij zijn prestaties verricht, dan dient hij een factuur uit te reiken met BTW. In andere gevallen is de verleggingsregeling van artikel 12, derde lid van de Wet OB van toepassing. Dit betekent dat de buitenlandse kunstenaar een factuur uitreikt zonder BTW en de Rijksgebouwendienst vervolgens in zijn periodieke aangifte BTW over het gefactureerde bedrag aangeeft.

Betalingstermijnen

Bij de betalingstermijnen wordt onderscheid gemaakt tussen de betaling van het honorarium en betaling van het uitvoeringsbudget.

Het honorarium wordt in drie delen achteraf na goedkeuring van de voorgaande fase betaald.

- 1/3 deel van het totale honorarium na goedkeuring van het voorlopig ontwerp, en maximaal € 3.200,-;
  - 2/3 deel van het totale honorarium na goedkeuring van het definitief ontwerp;
  - restant van het totale honorarium na goedkeuring van de eindoplevering van het kunstwerk.
- Voor de betaling van het uitvoeringsbudget geldt dat de kunstenaar bij het definitief ontwerp een begroting en een betalingsregeling voor het uitvoeringsbudget moet geven. In de betalingsregeling kunnen deelopleveringen worden beschreven, waarbij delen van het uitvoeringsbudget beschikbaar komen voor de kunstenaar na oplevering. Als regel geldt dat de Rijksgebouwendienst geen voorschotten verstrekt.

Auteursrecht

In deze bijlage worden in het kort enkele relevante aspecten van het Auteursrecht beschreven. De Auteurswet beschermt de kunstenaar tegen onzorgvuldigheid in geval van verplaatsing, bewerking, afstoting (in sommige gevallen vernietiging) of ongeoorloofde exploitatie van het kunstwerk. Het auteursrecht maakt onderscheid tussen integriteit rechten en vermogens- of exploitatierechten.

De integriteit rechten, ook wel morele of persoonlijkheidsrechten genoemd, zijn onlosmakelijk met de kunstenaar verbonden. Het doel van de integriteit rechten is de goede naam van de kunstenaar te beschermen. Tast men het werk aan dan tast met de integriteit van de kunstenaar aan. De maker behoudt altijd het geestelijk eigendom. Dit geestelijke eigendom is niet overdraagbaar: het is een onvervreemdbaar recht. De integriteit rechten houden voor de maker onder andere in:

- het recht zich te verzetten tegen verplaatsing, bewerking of afstoting van het werk wanneer dit tot aantasting van de eer of naam van de maker zou leiden;
- het recht zich te verzetten tegen openbaarmaking zonder naamsvermelding.

Van aantasting van de integriteit rechten kan bijvoorbeeld sprake zijn in de volgende gevallen:

- ernstig achterstallig onderhoud waarbij het acceptabele redelijkerwijs wordt overschreden;
- verplaatsing van een kunstwerk dat speciaal voor een bepaalde locatie is vervaardigd, waarbij de omgeving aanzienlijk anders is dan de omgeving waarin het kunstwerk oorspronkelijk was geplaatst;

- bewerking en/of restauratie zonder overleg met de kunstenaar;
- het buiten gebruik stellen van (een deel van) het werk (bijvoorbeeld een video- of computerwerk).

Het vermogens- of exploitatierecht maakt het kunstwerk tot een bezit dat geheel of gedeeltelijk kan worden overgedragen, verhandeld of vererfd. De Auteurswet geeft de kunstenaar of diens rechtverkrijgende 'het uitsluitend recht om een werk openbaar te maken en te verveelvoudigen'. Openbaarmaking betekent het plaatsen in de openbare ruimte, het tentoonstellen of bijvoorbeeld het tonen op televisie. Verveelvoudiging bestrijkt het gebied van het maken van meerdere exemplaren van een werk (bijvoorbeeld een werk in oplage, replica's van een beeld, etc.) tot de reproductie van een werk in boeken, tijdschriften of brochures.

Het exploitatierecht kan worden overgedragen. We spreken dan van het in licentie geven. Er kan sprake zijn van een exclusieve of niet-exclusieve licentie. Voor een licentie hoeft niet altijd te worden betaald.

Van aantasting van de exploitatierechten kan bijvoorbeeld sprake zijn als:

- afbeeldingen van het (schets-)ontwerp of het gerealiseerde ontwerp worden gebruikt zonder dat de kunstenaar hiervoor toestemming heeft gegeven. Normaal gesproken heeft de kunstenaar de Rijksgebouwendienst contractueel gemachtigd tot het niet-exclusieve gebruik van afbeeldingen van het werk. Is de kunstenaar echter aangesloten bij Beeldrecht dan moet over het gebruik van afbeeldingen apart met de Stichting Beeldrecht worden onderhandeld (NB!: afbeeldingen mogen altijd zonder nadere toestemming gebruikt worden voor actuele berichtgeving);
- de opdrachtgever of de huurder/gebruiker kopieën van het gerealiseerde kunstwerk maakt voor eigen gebruik, bijvoorbeeld als relatiegeschenk.

Het auteursrecht vervalt na 70 jaar te rekenen vanaf het sterfjaar van de maker van het kunstwerk. Gedurende die periode blijft het persoonlijkheidsrecht bestaan, indien de maker zijn hier bedoelde bevoegdheden bij testament of codicil aan een erfgenaam heeft toegekend.

Definities

Voorlopig ontwerp: een in het kader van de overeenkomst gemaakt eerste ontwerp voor het te vervaardigen kunstwerk, aan de hand waarvan de opdrachtgever een duidelijk beeld krijgt van wat de kunstenaar voor ogen staat met betrekking tot de vormgeving en materiaalkeuze van het te realiseren kunstwerk en duidelijk inzicht krijgt in de verhouding van het kunstwerk tot zijn omgeving.

Definitief ontwerp: een nadere uitwerking van het schetsontwerp, die een totale beoordeling van het tot stand te brengen kunstwerk in al zijn onderdelen mogelijk maakt.

Honorarium: de vergoeding, inclusief BTW, die de opdrachtgever met de kunstenaar overeenkomt te betalen voor de door de kunstenaar en/of door hem in te schakelen derden te leveren creatieve prestatie (inclusief het maken van een maquette/model e.d.), alsmede eventuele research, coördinatie, overleg en/of voorlichting.

Uitvoeringsbudget: het totale bedrag dat voor de vervaardiging van het kunstwerk ter beschikking is gesteld exclusief het honorarium en inclusief BTW.

Geïntegreerde kunst: Kunstwerken die aard- en nagelvast verbonden zijn met hun omgeving. Bij in de bouw geïntegreerde kunst (vloeren, tegelwerken en dergelijke) is het Kunstbudget bestemd voor het honorarium van uitsluitend de beeldend kunstenaar (en uitdrukkelijk niet voor het honorarium van de architect!), de uitvoering van het kunstwerk en de eventuele extra kosten die de kunsttoepassing vergt boven de kosten van het bouwwerk wanneer de realisering van het kunstwerk niet zou plaatsvinden. Fysieke verplaatsing is niet mogelijk.

Autonome kunst: Kunstwerken die door middel van opdrachten/aankopen worden verworven. Deze categorie is conceptueel niet verbonden met zijn omgeving, alhoewel zij wel voor een speciale locatie is aangekocht. Fysieke verplaatsing is beperkt toelaatbaar.

Plaatsgebonden kunst: Kunstwerken die door middel van een opdracht zijn gerealiseerd (zie onder geïntegreerde kunst) en die inhoudelijk en in hun verschijningsvorm plaatsgebonden zijn. Fysieke verplaatsing is in principe ongewenst en is slechts mogelijk na instemming van de kunstenaar.

Literatuurverwijzing

- BTW-regelgeving ten aanzien van de aankoop van kunst door de Rgd , 2003 (Intern onderzoek uitgevoerd door Ernst & Young Tax Advisers)
- De Landelijke Algemene Voorwaarden Kunstopdrachten, 2002 (Kunstenars&Co)
- Handboek Beeldende Kunst, 1997 (Rgd, Bureau Rijksbouwmeester, Adviseurs Beeldende Kunst)
- 'n Beeld van een Opdracht, Alles over kunstopdrachten, 1995 (Beroepsvereniging van Beeldende Kunstenaars)
- Staatscourant, 19 december 1983, nr. 246/nr. 17.10.90534